

МИНУЛЕ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО І ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Стаття присвячена розгляду питання минулого України у творчості Ліни Костенко та Василя Симоненка; робляться посилання на праці Івана Огієнка. Поети-шістдесятники переосмислюють погляди своїх попередників, простежуючи зв'язок між минулими епохами і сучасністю, проливаючи нове світло на неписані сторінки історії, створюючи власну концепцію розвитку української державності.

Ключові слова і словосполучення: історизм художнього мислення, минуле України, уроки історії, неписані пам'ятки, предківська культура.

В усі часи кожен народ прагнув пізнати самого себе, своє минуле. Нерідко через різні політичні, економічні, соціальні, психологічні та інші фактори трактування історії ученими, громадськими діячами, митцями в різні епохи було неоднозначним і суперечливим. Серед досліджень, присвячених розгляду історії України, творчість І.Огієнка займає вагоме місце: вчений ретельно вивчає і систематизує давні слов'янські, візантійські, арабські та інші писемні пам'ятки, висвітлює процеси розвитку духовності й державності українського народу, ґрунтовно пояснює закономірність багатьох явищ на тлі конкретної доби, створює передумови для інтерпретації історії наступними поколіннями.

Шістдесятники, на відміну від своїх попередників, не лише глибоко вивчають досвід минулого, а й роблять спробу по-новому подивитися на історію, знайти ті корені, які загубилися у далеких віках і від яких не залишилося зафіксованих згадок. Історична тематика набуває популярності у всій Європі. Українська література активно розвивається, її представники засвоюють досвід минулого та осмислюють його в контексті сьогодення. З'являється історична романістика П.Загребельного, М.Вінграновського, І.Білика, Г.Колісника, О.Лупія, Р.Іваничука, С.Фостуна, Н.Дзюбенко тощо. У поезії мотиви історичного минулого України до і після існування Київської Русі простежуються у творчості П.Мовчана («Сагур-могила», «Золотий гребінець з Чортомлинського кургану», «Старокиївський триптих», «Літописець Нестор», «Козак Мамай», «На тему «Козак Мамай», поема «Ідоли»), Л.Талалая («Ось так минає і влада, і слава...»), М.Руденка («Гривна Мономаха», «Череп Святослава», «Спомин про кам'яну бабу», «Відтоді, як на Калці князь Мстислав...», «Скіфський казан», «Збруцький ідол», «Київ XVI століття», «На відкритті пам'ятника Марусі Богуславці», поеми «Рогніда і Володимир», «Цар Буж»), Б.Мозолевського («Половецький ідол (Знахідка 1905 р.)», «Скіфський степ», поема «Ірій»), В.Іллі («Ворожіння на Купала», «Козацькі хрестини», «Мамай під Ивою — Ивилга на Иві», «Гість із Запорізь-

кої Січі», «Заступила та чорная хмара...»), М.Вінграновського («Скіфська коліскова», «Ніч Івана Богуна») та інших.

В інтерпретації минулого письменники роблять прогресивний крок, вносячи нове бачення в односторонньо трактовані радянською ідеологією проблеми історії. У спробі осмислити історію України, поети беруть до уваги, насамперед, Київську Русь і століття до її виникнення. На європейській карті світу існують скіфи і Київська Русь, з 12 ст. територію відносять до Московії, в інші століття на місці території назва відсутня.

Про існування Київської Русі говорять літописи, що, крім опису історичних подій, включають легенди та перекази. Серед поетів-шістдесятників історичні образи і мотиви займають особливе місце у творчості Ліни Костенко та Василя Симоненка. Поети задумуються, чому ми майже нічого не знаємо про Київську Русь, з якою рахувався тогочасний світ, чому вона розпалася і як вдалося Візантійській імперії перетворити її на залежну від себе: *«Держава, котра мала широкі контакти зі світом, котра давала освічених князівен королівським домам Європи, котра приймала і посилала послів, народ, що мав свою Академію, своє військо, свій могутній духовний потенціал — потрапив у тяжку залежність, і культура його зробилася замкнутою в самій собі»* [6, с.3]. Разом з християнством Київська Русь прийняла візантійських владик, які керували церквою, а, отже, мали вплив на свідомість народу, визначаючи, що потрібно і не потрібно робити.

Київська Русь в історіософських поглядах В.Симоненка постає могутньою державою, якої боялася Європа. У поезії «Русь» у романтично-піднесеному дусі йдеться про період зародження і становлення Київської Русі, про її значення на політичній карті світу, про велич і могутність руських князів. В.Симоненко говорить, що Русь — це *«легендами овіяне ім'я»* [14, с.25], і водночас немов для спростування тези, що Русь — це лише легенди, називає конкретні географічні назви (річки Дунай, Доростол — кордон між слов'янами та греками) і конкретні імена князів (Олег, Святослав, Ярослав, що прославилися вдалими походами проти печенігів та греків). Поет захоплюється величчю Київської Русі: *«Коли була Європа в забутті Та істина у вогнищах палала, Антична мудрість гордо оживала В твоїм, о Русь, допитливім житті»* [14, с.26].

І.Куштенко пише цікаві спогади про В.Симоненка, світогляд якого проливає нове світло на недосліджені сторінки історії України-Русі. Поет розмірковує над українською історичною романістикою і доходить висновку, що їй бракує історичності. Ми можемо захоплюватися посталями Б.Хмельницького, С.Наливайка, М.Кривоноса, але не можемо ніде прочитати, що вони думали про свою епоху, про інші цивілізації, про минуле. *«Яку ставили мету візантійці, котрі понад п'ятсот років вели непросту боротьбу, хитрощами й усілякими підкупками спокушали й таки навернули народ, котрий мав державу, до християнства? Ольга все-таки встояла, ні на що не піддалася, хоча сама й прийняла нову віру. А народ зберегла, напевно, ж бо усвідом-*

лювала, що станеться з її народом? Усвідомлювала. А Володимир, що, думаєш, ні? І він знав, а проте не витримав візантійського наступу й здався. І тепер можна здогадуватися, якої сили то був наступ. Невже ж Візантія мала єдиною своєю метою, похрестивши народ, перетворити його життя і його землі на рай?» [10, с.110]. І далі: «Коли я про все це думаю, то приходжу до висновку, що а чи не є воно так, що Візантія, замисливши похрестити нас, уже тоді подбала про те, щоб ми з тобою сьогодні нічого не знали про самих себе?» [10, с.111]. Поет підкреслює, що «якщо забрати в народу історію, то це рівнозначно його знищенню.» [10, с.111].

І.Огієнко на основі давніх візантійських й арабських джерел простежує тенденцію слов'ян до роз'єднаності та надання переваги особистій волі над загальними потребами в об'єднанні: «Довго слов'яни жили окремими родами, які не єдналися в більшу племінну організацію. Взагалі, державне почуття наших предків було дуже кволе, і розвивалося помалу. Над усе слов'яни любили особисту волю, а це не давало їм змоги єднатися в великі суспільні організації й родило поміж ними незгоду та ворожнечу. Слов'янська незгода була в давнину загально відома, і сусіди пильно з того скористалися, особливо німці, що рано зовсім поглинули балтійських слов'ян» [13, с.341].

Ліна Костенко також дотримується думки, що це братовбивське начало існувало уже в часи Київської Русі, коли різні князі змагалися між собою і Візантія уже почала запускати свої корені під виглядом християнства на руських землях. На думку поетеси, у народі досі простежуються деякі поганські звичаї. М.Льницький звертає увагу на використання лексики у творах про Русь поетесою: «Саме поєднання слів «русальні великодні» — ознак язичництва і християнства, що були непримиренними ворогами, але мусили проникнути одне в одне, — являє зразок синтезу різних епох і світоглядів» [3, с.19]. У вірші «Древлянський триптих» йдеться про похід князя Ігоря зібрати в древлян данину, про вбивство князя та помсту княгині Ольги. Коли сполохані древляни зчинили метушню, воїни київської княгині говорять: «Ох же і насміялись вої княгині Ольги: — Нащо тих древлян і вбивати? — самі себе перетопчуть.» [5, с.415].

Міжусобиці та боротьба за владу з кожним поколінням поглиблюється. Поезія «Горислава-Рогніда» розповідає, що князь Володимир, син Ольги, привіз із Полоцька собі дружину, вбивши її батька, полоцького князя, та братів. Горислава все життя пам'ятатиме про це жорстоке вбивство, та, незважаючи на це, полюбить свого чоловіка, за що зазнає покари: царця Анна, «візантійська гава, в душі якої можна заблудити» [5, с.379] витіснить усіх попередніх жінок Володимира Великого. Закінчуючи розповідь, поетеса дає настанову усім в усі часи: «Ото не треба ворога любить!» [5, с.379].

Між синами князя Володимира точилася довга кровопролитна боротьба за владу. Поезія «Князь Василько» — це конкретизований опис захоплення в полон та виконання наказу руських князів Святополка та Давида виколоти очі своєму братові-князю. Цієї жахливої низки братовбивчих діл могло би в українській історії не бути, якби

виконавці смертних вироків не вмивали своїх рук, як Пилат. Коли воїни Святополка і Давида заїжджають на ніч, у попа і попадя співстраждає разом зі скаліченим Васильком, один з них, оправдовуючись, каже їй: *«А при чому тут ми? Ми — лиш свідки кривавого діла. Це я можу сказати а хоч би й на Страшному Суді»* [5, с.378].

Ліна Костенко неординарно підходить до трактування історичних постатей, вона знімає з них ореол романтичного прославлення і показує їх як живих осіб з їх душевними болями і ранами, стражданнями і переживаннями. Водночас в образах давньоруських відомих постатей можемо простежити алюзію на сучасників. Г.Жуковська зазначає: *«Одним із основних джерел творчості Ліни Костенко є національна історія. У віршах «Древлянський триптих», «Горислава Рогніда», «Князь Василько», «Чадра Марусі Богуславки» тощо авторка оцінює події минулого, руйнуючи усталені, популярні міфи та підриваючи благоговіння до історичних осіб. Ідеалізовані постаті в історіографських візіях поетеси втрачають свою велич і ореол таємничості, створений навколо них своєрідною історією»* [1, с.6].

В.Симоненко задумується над психологічними проблемами нашого народу: звідки взялося серед людей озлоблення один на одного, бажання зла один одному; як можуть жити чи виживати стільки поколінь; коли, ким і з якою метою може бути посяне таке ставлення, які наслідки цього: *«А оте варварське: щоби в сусіда хата згоріла чи корова здохла [...] Чи ми й справді народжуємося такі злі один до одного, що хочемо, аби в сусіда хата згоріла або корова здохла? Якщо повірити в це, тоді незрозуміло, як, на яких принципах трималася могутність Київської Русі? На яких засадах тоді могло триматися і козацьке військо? [...] трагедія наша національна і смерть наша національна в нашій роз'єднаності [...]»* [10, с.114].

Поезія «Головешка» — гаряче обурення поета проти відчуженості серед людей, проти пошуком людиною лише власної вигоди, проти замкнутості й егоїзму, підлості і підступності тощо як загальних суспільних явищ заради врятування власної голови — головешки. Первісні люди трималися купою і жили за законами природи, тому вони насолоджувалися тим, що мали, і не створювали собі зайвих клопотів. Коли людина «порозумнішала», навчилася виготовляти різні речі і захотіла їх мати лише для себе, коли людина навчилася обманювати і в найшідліший спосіб, переступаючи через мораль та інших людей, рятувати свою голову, з'явилося значно більше проблем, що з кожним поколінням все більше врастають у психологію народу: *«І тоді лиш з'явилось горе В небагату і щирю сім'ю, Як ползли люди у нори, І до того ж — кожен в свою»* [14, с.69].

Костенко копає далі вглиб, у часи до виникнення Київської Русі. Поема-балада «Скіфська Одиссея» — це спроба побачити незнаний скіфський світ очима людини нового часу з відстані двадцяти п'яти століть і спонука задуматися, чому цей світ досі незнаний: *«Поетеса осмислює одну з найбільших таємниць нашої історичної пам'яті — куди сягають українські корені, чи існує спорідненість рідного народу з далекими скіфами»* [2, с.13].

Основою сюжету поеми слугує археологічна знахідка в 1960-61 роках в с. Піщаному на дні річки Супій залишків човна, кістяка людини та п'ятнадцяти античних бронзових посудин, що датується кінцем VI — початком V століття до н.е. Ремінісценції з міфології та історії стародавнього світу, описи скіфських звичаїв, відомі з легенд та переказів, свідчать про ґрунтовне вивчення поетесою різноманітних наукових джерел. Ліна Костенко намагається провести паралель між двома світоглядами, грецьким і скіфським, на тлі однієї історичної епохи. Твір переповнений масою риторичних запитань, які стосуються побуту і культури скіфських племен. Археологи знайшли чимало золотих виробів у курганах скіфських царів, а відомостей про творців цих виробів — жодних. Існують лише перекази та легенди про обряди поховання, купальські та інші звичаї. Чому мовчить історія? Чи могла земля, яка сама родить хліб, залишитися пустою, незаселеною? Фактів ніяких, а легендам наука не вірить. Про це поетеса неодноразово згадує у риторичних запитаннях: *«Але чому на землях цих, де Київ, ще до літописних лихоліть, так наче нам хто чорну дірку виїв у історичній пам'яті століть?»* [5, с.427]; *«Мечем і кров'ю писані кросворди ніхто уже повік не розгада. Немає дат, немає фактів голих, усе дійшло у вимірах легенд»* [5, с.429].

На думку поетеси, 25 століть — не такий уже й великий проміжок часу, але у цьому «найглибшому морі» наша історія, на відміну від старогрецької, давньоримської, юдейської, індійської, китайської тощо, — втонула. Виникали різні, часто протилежні, гіпотези про територію України. Ліна Костенко ж переконана, що ми маємо велику історію, якої просто самі не знаємо: *«Історіософські припущення поетеси щодо самотності скіфської культури утверджують думку про те, що українці — споконвічний народ на своїх землях»* [2, с.14]. Ліна Костенко прагне, щоб кожен замислився, хто ми є і звідкіля походимо, чому ми так мало або нічого про себе самих не знаємо. Тому вона вдається не до прямих пояснень, на які є чимало припущень, та, на жаль, ніяких конкретних доказів, а до риторичних запитань. Щоб наголосити на важливості самопізнання у долі народу і розбудити свідомість мас, поетеса немовби аж перенасичує поему оцими риторичними запитаннями, лейтмотивом яких є теза неписаного минулого України. Описуючи минуле, Л.Костенко вдається до прийому зіставлення, тобто твердячи, що давні греки знали не лише про себе, а й про нас більше, ніж ми самі зараз знаємо: *«Чому той край так дивно зветься — Герри? Якими був населений людьми? За п'ять віків до нашої ще ери Це знав той грек, і вже не знаєм ми»* [5, с.440]; *«Де все, де всі, архонти і поети? Де шум доріг і затишок осель? Де на скрижальях вибиті декрети і висічена в скелях цитадель?»* [5, с.463].

Щоб звернути увагу читача на поставлену мету — задуматися, хто ми, — поетеса вдається до анафори та надзвичайно великої кількості риторичних запитань, які роблять тезу зрозумілою тільки в контексті: *«І хто вони? А ми хто? Хто ми? Хто ми? Хто ми? Хто наші предки? Прийшли? Автохтони? Сколоти? Лоти? Вихідці з Дворіччя? Ви-*

сока віть з пракореня слов'ян? Які були тут мови і наріччя? В яких садах співалося солов'ям? Які були зв'язки і поразки? Що з правіків дійшло аж дотепер? І хто були «божественні пелаги», як наших предків називав Гомер?» [5, с.440-441].

Назву «Скіфська Одиссея» можна тлумачити як подорож грека по Скіфії, як Одиссея по морю. З іншого боку, є суперечності, бо від мандрів Одиссея залишився письмовий твір Гомера, а від подорожі по Скіфії — жодних даних. Зважаючи на те, що *«наша ера чомусь і досі не дає Гомера»* [5, с.457], Л.Костенко вирішує сама створити твір, аналогічний за своїм значенням для історії Гомеровому. Відмінна й психологія двох світів, досить порівняти лише обряд поховання. До наших днів дійшла традиція сорок днів згадувати покійного, класти з ним якісь речі до гробу, називати місяця князем тощо. У поемі-баладі присутній детальний опис поховання скіфського царя, купальських звичаїв, вірувань у божества тощо. Багато звичаїв поступово занепадають або видозмінюються. І.Огієнко це пояснює так: *«Звичайно, стародавня поганська віра не мала якоїсь послідовної глибокої системи, не мала якихсь своїх непохитних догматів, а тому з бігом часу легко змінювалася, як змінювалася географічно, по різних місцевостях»* [13, с.16].

Ряд поезій Ліни Костенко теж говорить про мовчання історії. Сучасники сміються зі світогляду своїх предків, висуваючи на перший план псевдоідеали і псевдоцінності. Тому *«Історія лягає під бульдозери / Сучасний світ штампє фетиші»* [5, с.263]. Часто поетеса пише про руські божества («Тунгуський бог», «Сувид», «Мене ізмалку люблять всі дерева...», «Люблю чернігівську дорогу», «Доля», «Скіфська Одиссея» тощо), у яких сучасна людина не вірить, як про реальні, а не легендарні, речі, як про вирвані сторінки з книги нашого минулого. *«Поетеса якимось майже чаклунським насланням викликає в нашій свідомості голоси всесвітніх предків. [...] Зворушує і тривожить спогади назва Сувид. Праслов'янське божество вдвляється в нас із глибин віків. Але ми вже знаємо, як спресовується час, коли він у нас, а не ми в ньому. [...] У «Сувиді» — відлуння історії в душі сучасної людини, звуковий збіг тут просто матеріалізує настрої, слово «Сувид» розчинене в словах «сутінь», «суєтно», «сумно».* [1, с.36].

Серед слов'янських богів згадуються імена, відомі і нам, як-от: Берегиня, Доля, Стрибог, Семиярило, Дажбог; також давно забути чи забуті імена, наприклад, Сувид, Черні, Марена, Папай, Табіті; іноді ім'я бога настільки загублене у часі, що поетеса, мабуть, не знайшовши потрібної інформації в писемних пам'ятках, дає йому власну назву на основі аналогії до старогрецьких джерел, типу бузиновий Пан чи пастуший бог. У своїх дослідженнях І.Огієнко поділяє богів на три групи: уособлення сил природи, покровителі господарства та охоронці людського життя. Також вчений, опираючись на ґрунтовне вивчення старослов'янських писемних пам'яток, зазначає: *«Головніших богів було небагато, але богів другорядних усе ж таки було помітне число, тільки вони мали збірну назву: домовики, лісовики, польовики й т. ін. Для багатьох цих божків наші предки так і не склали назви, бо не глибоко персоніфікували їх»* [13, с.84-85].

На думку Ліни Костенко, що було на території сучасної України, ніхто не знає, тільки мовчазний Дніпро або інші складові природи. Те, що ми ще не зникли з лиця планети, є великим дивом. Чи, може тому, що хоч у легендах щось пам'ягаємо, чи просто здатні виживати. Але страх фізичного зникнення нації, тим більше в добу космополітизму і глобалізму, що через небувало стрімкий розвиток технічних засобів прискорює процеси асиміляції, притаманний мислячій людині: *«Коли я чую назви індіанських річок і гір, — пише поетеса, — і сучасні американці їх вживають, вже не знаючи, що вони колись означали, я думаю про трагедію свого народу»* [7, с.56].

У поезії «Люблю чернігівську дорогу» прості селяни оспівують-ся не просто у фольклорному дусі: дівчата порівнюються з княгинями і зображуються через прийом паралелізму до Берегинь; ім'я руської богині родючості, очевидно, занепало, тому *«сидить бабуся, як Деметра»* [5, с.123]. Аналізуючи твір, Макаров зазначає: *«Вона ввізнає давніх руських княгинь у чернігівських дівчатах: Деметру — в старій, що продає моркву на шосе, ритуальні жертовні димки — в осінніх багаттях на городі.»* [11, с.26].

Вірш «Акварелі дитинства» розповідає про віру дитини у Трипілля та божество Черніга, від якого, очевидно, і пішла назва міста Чернігів. Ніби мимовіль згадується річка Купава, яка у своїй назві має спільний корінь з божком плодючості, радості й любові Купайлом та яка багато століть тому назад була самостійною притокою Дніпра, а нині її вже немає. І все решту, що проминуло, є *«вже невидимі причали в глибокій пам'яті Дніпра»* [5, с.45]. Природа вимірає, а ніхто не звертає на це уваги. Ми не знаємо, що було на цій території колись, і наші діти не знатимуть, що було у наш час. Лиш доходитиме якесь відлуння чогось у легендах. Про це йдеться, зокрема, в поезіях *«Ще назва є, а річки вже немає...»*, *«Карташинський лиман... Карташинський лиман...»*. Поетесі болять, що все гине і що немає у нашого народу Гомера, а, отже, немає писаної історії. Її знає тільки ще не знищена природа, голос якої може почути тільки ліричний слух поета. У поезії Історія виступає як напівміфічне лісове божество: *«У древлянському лісі на тні сиділа Історія. / А я шукала опеньки, на неї там набрела»* [5, с.415].

Поети переконані, що для світу ми залишаємося нічим, оскільки ми не знаємо нічого про нас самих. Якщо ми не знаємо нічого про себе, то як може про нас знати хтось інший? Психологічна закономірність: якщо людина сама себе не любить і не поважає, то ніхто її не любитиме і не поважатиме. Аналогічно з народом. Місце і роль кожної країни у світі визначається її історією і знаннями народу про власне минуле. Ця ідея виражається у словах В.Симоненка так: *«І до того часу, поки світ не знатиме всієї правди про Київську Русь, він не знатиме нічого й про нас, і ми для світу так і лишатимемося в кращому разі грекососями, хоч бути справжніми грекососями — це великий авторитет, гірше — коли репаними хохлами...»* [10, с.114]; *«Увесь світ про свою історію розповідає, а ми про себе мовчимо»* [10, с.114]; *«На-*

род без держави — не народ, а маса, просто населення або просто табун людей...» [10, с.116]. Р.Мариняк з цього приводу зазначає і думку Ліни Костенко: *«Причину трагедії нашого історичного буття Л.Костенко так само вбачає в національному індивідуалізмі»* [12, с.8].

Рідше, але звертаються поети і до переосмислення подій козаччини та образів гетьманів, полководців тощо. У творчості Василя Симоненка ці події зображені переважно в народнопісенному дусі. Стилізуючи під фольклор, вдаючись до традиційної метафоризації, поет пише, що вже нічого не повториться, *«не повернуть козаки з походу»* [14, с.117], та оспівує славне козацьке військо, його подвиги у боротьбі з ісламськими завойовниками (*«Переспів з народної», «Пісня»*). Народнопісенні мотиви та художні засоби відчуються у поезії Ліни Костенко (*«Казочка про трьох велетнів», «Музики», «Десяне-десь, в якомусь царстві, дзвони били по лицарству...»*).

У ХХ столітті, коли, здавалось би, усі складові художнього змісту і форми були уже у використанні, Костенко таки знаходить нові можливості літературної творчості. Нестандартність її позиції полягає в тому, що поетеса осмислює маловідомі чи невідомі сторінки історії, які, безперечно, могли би кардинально змінити історичний хід. Так, народ запам'ятав і склав *«Думу про братів азовських»*, у якій мова йде про зраду побратимів. Література — мистецтво, що формує думку і виховує. Тому чи не додавляє цей художній зразок у свідомості народу даних до формування комплексу зради? Поетеса знаходить одне непомічене попередниками речення у *«Львівському літописі» — «Року 1638... о середопостю... потрапили козаків старших, що їх козаки видали, того то Павлука, і Василя Томашика, і Сахна Черняка, котрий ся їх ужаловавши, сам поїхал з ними добровольне»* [5, с.529] — і створює твір-«антитезу» до думи — *«Думу про братів неазовських»*, у якій провідною є ідея відданості до кінця, жертви власного життя, втілена в образі юного Сахна.

Молодий козак свідомо їде поруч з приреченими на смерть, категорично відмовляється на їх вмовляння утікати, дотримуючи обіцянку побратимства, яку за традицією складали на Запорізькій Січі, стаючи козаками-воїнами. Наприкінці твору з'являються програмісти, через образ яких поетеса немовби натякає задуматися сучасній людині, чи є вірні побратими сьогодні. Зокрема, ці алюзії простежуються у здивуванні програмістів і повторенні уже комп'ютера слів: *«Сахно Черняк... проєкція в минуле... поїхав з ними... добровільно сам...»* [5, с.529]. Про зв'язок твору з сучасністю так висловився М.Кудрявцев: *«Художня концептуальність образів «Думи про братів неазовських» проєктується як у далеке минуле, так і в сучасне, підводить до розуміння багатьох причин нашої багатоміркової національної трагедії, розкриває сутність таких моральних категорій, як вірність і зрада, мужність і малодушність, жертвовність і себелюбство»* [9, с.11].

Очима сучасника Костенко нагадує про мовчання історії. Програмісти не можуть повірити, що записане одним реченням у літописі було дійсністю. Їх дивує, чому такий подвиг залишився неоспіваний

кобзарями і лірниками, чому у самому літописі ця подія висловлена тільки одним реченням; тому поетеса бере на себе завдання, невиконане нашими предками, вірячи, що, можливо, це хоч трішки компенсує недороблене у минулому: *«Не може бути. Чому ж в такому разі він (Сахно — Г.В.) залишився зовсім невідомою постаттю в історії? Якась побіжна згадка у «Львівському літописі» — і все. Виходячи з художнього потенціалу народу, саме його мав би оспівати народ. Про братів азовських складено думу, а про нього ні?!»* [5, с.530].

Новаторським є підхід Ліни Костенко і до відображення подій Хмельниччини: авторка немовби відповідаючи на запитання В.Симоненка, чому ніхто з письменників не писав, що думали гетьмани про свою епоху, зображує образ Богдана Хмельницького у розвитку його почуттів і суджень. Історичний роман у віршах «Берестечко» — це монолог-сповідь гетьмана як пересічної людини і полководця, який глибоко переживає найважчий час свого життя — поразку під Берестечком. Поетеса нагадує, що таке дружба і зрада, що таке відданість і підлабузництво, високе і низьке в людині.

У романі Б.Хмельницький роздумує над подіями, винуватцем яких він став, через переосмислення подій минулого у старогрецькому, давньоримському, давньоєврейському світі, у Київській Русі, що відомо як з писемних джерел, так і з переказів. У творі багато ремінісценцій та алюзій, які порушують питання історизму художнього мислення поетеси у кількох площинах, що варто розглянути в окремих статтях. Ми лише побіжно торкнемося деяких деталей. Коли гетьман роздумує над подіями, він, подібно поетесі, ставить риторичні запитання і намагається знайти аргументи, що свідчать про розвинуте життя народу, який вміє багато творити, та безіменно: *«Що тут було, — лише ці мури свідки»* [4]; *«А ми ще є. і то найбільше диво, що цей народ іще раз воскреса»* [4]; *«Чому у нас немає ще Горація? Умієм добре шаблею махати, червоні ружі сяють біля хати»* [4].

Р.Корогодський стверджує, що написане чи ненаписане також свідчить про високу культуру народу, через розвиток якої та самих себе у ній народ залишається незнищеним: *«Стіни величних соборів і дерев'яних капличок, народне мистецтво і козацькі могили — то зовсім не німів свідки, як прийнято вважати. Це — мова, це також «наша дума, наша пісня», голос нашої історії, писаної, за афористичним висловом Костенко, «... плугом, шаблею, мечем, / піснями і невільницьким плачем». Це вже пафос філософської властивості: якщо так гостро усвідомлюєш сердешну заангажованість послуговуватися саме такій історії, саме такого народу, то вищим мірилом людського буття стає мрія воскресити дух Гомера, який би, мов егідодержавний Зевс, викресав блискавки і в самому небі написав, залишив на тисячоліття пам'ять про трагедію спустошеної землі»* [8, с.2].

Ліна Костенко роздумує над долею народу у контексті його зіставлення і співіснування з іншими народами. З українських дівчат, що потрапили у турецькі гареми, в історії найбільше відома постать Роксолани, походження якої не добре відоме історикам і яку митці назвали

Настею Лісовською. Про Роксолану писали романи і повісті (П.Загребельний, М.Лазорський, О.Назарук, С.Плачинда, Ю.Колісниченко), драми (Г.Якимович), опери (Д.Січинський), знімали фільми (режисер Б.Неберідзе). Л.Костенко, мабуть, є не зовсім ясным, чому її колеги по перу возвеличили Роксолану, яка, маючи владу, нічим не допомогла рідному народові. Звичайно, настільки сильної і дієвої релігії, як іслам, і сьогодні годі знайти. А в минулому вірування ще більше згуртовували і розділяли людей. Безперечно, чи то складова менталітету, чи то елемент доісламської й ісламської культури, що жінка не відігравала ніякої громадянської ролі, що таке явище, як зрада мусульманином мусульманина, непростенне та й відсутнє взагалі. Історики говорять про суворі умови життя на Запорізькій Січі. А на практиці козак (напевне, тому, що слов'янам властиво мати багато почуттів, жити серцем) міг повестися на жіночий обман, пробачити зраду коханої, приклад чого бачимо у почуттях Б.Хмельницького до зрадливої дружини Гелени. У мусульманських народів такого не буває. Жінка знає, що жоден мусульманин, а тим паче султан, не помилує навіть улюбленої жінки у разі зради чи то й просто невиконання його волі. Роксолана не могла би спинити походів султана на Україну, навіть якби й хотіла, бо турки керуються розумом на благо своєї країни.

Подібну ситуацію прекрасно розуміє і Маруся Богуславка. Про цю дівчину, що жила у XVI-XVII століттях, народ склав думу, що дійшла до нас у записі Ф.Колесси від миргородського кобзаря Михайла Кравченка, а також її образ використовувався у літературній (П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, І.Багрянний) та музичній (А.Свечніков) творчості. Л.Костенко змальовує думки і переживання Марусі. У «Чадрі Марусі Богуславки» оспівана народом дівчина зображується у тонких психологічних колізіях та душевній боротьбі. Вона стоїть перед класицистичним вибором: з одного боку, вона є відданою і думає про рідний народ, з іншого — вона уже й полюбила свого чоловіка — ворога власного народу. Її порятунком є чадра, бо приховує її обличчя, її очі, які віддзеркалюють усі переживання та почуття, від татар. Маруся розумна, бо, носячи ключі від палаців та невілничих камер, вона вичікує слушного моменту, щоб випустити козаків з тридцятилітньої неволі тоді, коли вони могли би стовідсотково втекти, а не потрапити на очі туркам та бути наздогнаними. Звільняючи козаків з невольничих камер, знаючи, що султан не помилує жодного, навіть улюбленої жінки, вона стає образом-символом дівчини, яка, незважаючи не лише на власну вигоду, а й на власні почуття кохання, жертвує себе своєму народові.

Твір «Ти половець, ти правнук печеніга...» — це лірична сповідь дівчини, закоханої чи то у справжнього половця, чи то у яничара, який йде війною з ханом-вітчимом на козацькі землі. У поезії звучить ідея, що любов та віра, які є мечем дівчини, сильніші за непримиренну ворожнечу та принципове мусульманське непростення. Лірична героїня звертається до свого коханого-ворога із закликом вбити її, як і всіх інших представників народу, вірячи при цьому до останнього, що він цього не зробить. Ця віра постає як крилатий вислів Лесі Українки

«Без надії сподіваюсь», адже малоімовірно і дуже романтично піднесено, що ісламський юнак може не виконати свого завдання, покладеного на нього віросповіданням та Батьківщиною: *«Рубай мене, прищілься в мене з лука! О ти, що міг би бути моїм коханим! — В твоїх очах неміряна розлука, а ти ідеши на землю мою з ханом. І це твоя спокута і офіра — опустиши руку раптом серед бою. В тобі щемить моя висока віра, а ти і сам не знаєши, що з тобою»* [5, с.272].

Українські поети-шістдесятники сходяться на думці, що наша трагедія у тому, що ми не засвоюємо уроків історії і знову і знову повторюємо ті ж помилки, знову і знову проходимо ті ж самі дороги і замість того, щоб дивитися, куди ми йдемо, ми сперечаємось чи дружньо співаємо пісні, як-от у вірші «Пливли ми ввечері лиманом...», де люди так довго і весело згадували Байду і козаків, що й не помітили, що човен стоїть на міліні і не пливе далі. Про засвоєння історії Л.Костенко пише так: *«Ура! Дозволено бути сміливими Ох же ж і поговоримо ох же й покричимо Між іншим вовка уже підсмалили Уроків історії не вчимо»* [5, с.267].

Однак, незважаючи на розуміння історії та психологічних властивостей народу, який не хоче чи й не може так швидко себе змінити, В.Симоненко залишається яскравим романтиком, який до кінця вірить у свою націю та батьківщину. У поезіях «Древній, обікрадений народ!» та «Де зараз ви, кати мого народу?..» звучить пафосна віра у невмирущість і незнищенність рідного народу. Вірші «Земля кричить. Шинкують кров'ю війни...» та «Монархи» возвеличують всіх, хто боровся проти тиранів та їх продажною челяді, хто, як Копернік, Джорджоне і Шевченко, у будь-який час прагнув своїми діями відновити справедливість і не приймав підлабузництва і брехні.

Відвертим натяком на сучасність і криком «досить!» є поезія «Пророцтво 17-го року». До чого призвела Жовтнева революція? До того, що *«мільярди вір зариті у чорнозем, мільярди щастя розвіяні у прах»?* [14, с.61]. Поет застерігає сучасних йому тиранів, що вже кладовища переповнені, що народ уже настільки сплюндрований, що його терпіння ввірветься і убиті стануть чинити суд. Через деякий час засторога В.Симоненка обернеться колом чергових репресій і вбивств. Але репресії не зупиняють колесо історії. Навпаки, вони тільки розпалюють в душі народу вогонь розплати, а в серці мітці — прагнення свободи у всіх її проявах, навіть якщо найближче оточення зраджуватиме за спиною. Ліричний герой Ліни Костенко, непохитний у своїх моральних переконаннях, езопівською мовою твердить: *«І не боюся донощика в трактирі, бо все скажу у вічі королю»* [5, с.204].

Сміливим, хоч і замаскованим ремінісценцією, викликом тогочасній владі був вірш «Ображений Торквемада», у якій відомий інквізитор говорить своїм критикам подивитися на історію раціонально і підрахувати, скільки хто вбив, скільки хто вбили вони: *«Я їх убив, ну, може, півмільйона. Ану згадайте — скільки вбили ви?»* [5, с.357]. У світовій історії було багато всяких правлінь і режимів. Але всі тривали тільки деякий, обмежений роками чи століттями, проміжок часу. Народи ж виживали і розвивалися далі, йдучи до омріяної волі: *«Режими хунти*

і преторії... / Минало все, лишилися народи А грати, що ж, це канва історії / Треба ж на чомусь вишити обличчя свободи» [5, с.267-268].

Поезія В.Симоненка та Л.Костенко — це нове історіософське бачення минулого України, яке, будучи неписаним і переданим здебільшого у легендах, залишається майже невідомим широкому колу людей до сьогоднішнього дня. Завдяки творчості двох великих українських поетів проливається нове світло на історичне минуле нашої держави у загальноєвропейському контексті, пробуджується думка і почуття наших співвітчизників.

Список використаних джерел:

1. Горячева О. Поезія — це завжди неповторність (Урок в 11 класі) // Урок української. — 2000. — №2. — С.35-36.
2. Жуковська Г. Проблема історичної пам'яті у творчості Ліни Костенко: Автореферат дисертації кандидата філологічних наук: 10.01.2001 / Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка. — К., 2001. — 19 с.
3. Льницький М. З чого постає неповторність (Штрихи до портрета Л.Костенко) // Українська мова і література в школі. — 1981. — №10. — С.9-23.
4. Костенко Л. Берестечко. Історичний роман //www.ukrcenter.com/library/read.aspid=5208&page=2 /15.04.2008/
5. Костенко Л. Вибране. — К.: Дніпро, 1989. — 559 с.
6. Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури // Урок української. — 2000. — №2. — С.2-15.
7. Костенко Л. «Якщо самі ще не осмислили, то чого хочемо від світу?» // Урок української. — 2000. — №2. — С.55-56.
8. Корогодський Р. Поезія історії // Українська мова і література. — 2000. — Ч.11. — С.1-2.
9. Кудрявцев М. Митець і час: ідейна проблематика поетичної драми Ліни Костенко // Дивослово. — 1998. — №8. — С.11-12.
10. Купченко І. Відрадженья: Розмови з Василем Симоненком // Київ. — 1993. — №8. — С.106-118.
11. Макаров А. Історія — сестра поезії (Шкіц до портрету Л.Костенко) // Українська мова і література в школі. — 1980. — №10. — С.24-38.
12. Мариняк Р. Історіографія поезії Ліни Костенко: Автореферат дисертації кандидата філологічних наук: 10.01.2001 / Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна. — Харків, 2005. — 19 с.
13. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: Іст. реліг. монографія. — К.: Обереги, 1991. — 424 с.
14. Симоненко В. У твоєму імені живу: Зб.: Для серед. та ст. шк. віку. — К.: Веселка, 1994. — 350 с.

The article is dedicated to the problem of Ukrainian past in the verses of L.Kostenko and V.Symonenko; there references to Ivan Ohiyenko's works. The sixtieth poets analyze points of view of their predecessors, tracing connection between the past and the present epoques, affirming new light on the unwritten historic pages, creating own conception of development of the Ukrainian state.

Key words and word-combinations: historicism of the artistic thinking, Ukrainian past, lessons of history, unwritten memorandums, ancestors' culture.

Отримано: 22.07.2008 р.